Manuela ZĂNESCU
(Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” din Timişoara)

Bibliotecile în regimuri totalitare

Abstract: (*The Libraries in Totalitarian Regimes*) In the 20th century, the majority of the European countries had totalitarian or authoritarian regimes. In every case (fascism, Nazism or communism), libraries had a lot to suffer: they were used as centers of ideological indoctrination and many collections war dismantled. The interference, in the case of the institutions part of the information system, lies in the similarities between the totalitarian regimes that operated with the same means of oppression and used them to impose their ideology. For this reason, we wanted to identify the areas of interference and how they manifested themselves in totalitarian regimes. In this paper we tried to show the similarities between the libraries from the fascist Italy, Nazi Germany, Soviet Union, the former Yugoslavia, Poland, Eastern Germany and Romania. Our research started from a series of articles about libraries from countries ruled by unique, dictatorial political parties. We traced the causes which determined libraries to change their mission, to adapt and to reorganize their work to the new political conditions. The librarians were selected considering their adhesion and loyalty to the political power. The new rules imposed to the libraries created even new library terms, not officially acknowledged, such as Giftshrank, Spetshran, Fond Secret, still used nowadays.

Keywords: *libraries*, *censorship*, *Secret Fond*, *totalitarian regimes*

Rezumat: În secolul al XX-lea, majoritatea statelor europene au avut, în perioade diferite, parte de guverne autoritare, conduceri despotice, totalitare. În toate cazurile, indiferent că a fost vorba despre fascism, nazism sau comunism, instituţiile bibliotecare au avut de suferit. Mai mult decât atât, colecţiile bibliotecilor au fost distruse în bună parte, iar bibliotecile utilizate ca centre de îndoctrinare. Interferenţele, în cazul instituţiilor parte a sistemului infodocumentar, rezidă din similarităţile existente între regimurile totalitare care au operat cu aceleaşi mijloace de oprimare şi le-au folosit pentru a-şi impune ideologia. Din acest motiv, am dorit să identificăm zonele de interferenţă şi modul în care acestea s-au manifestat în regimurile totalitare. Abordarea acestei teme nu este una extinsă, ci urmăreşte doar să structureze câteva dintre punctele comune bibliotecilor din Italia fascistă, Germania nazistă, din Uniunea Sovietică, fosta Iugoslavie, Polonia, Republica Democrată Germania şi România. Cercetarea noastră porneşte de la câteva articole despre bibliotecile aflate în state dominate de partide unice, dictatoriale. Am urmărit cauzele care au dus la schimbarea misiunii bibliotecilor şi modul în care ele au fost obligate să se readapteze şi să îşi reorganizeze activitatea. De asemenea, angajaţii bibliotecilor, în fiecare dintre regimurile amintite, au fost selectaţi în funcţie de loialitatea şi adeziunea faţă de partid. Măsurile impuse bibliotecilor au creat şi noi termeni care au circulat şi s-au păstrat şi astăzi, chiar dacă nu erau oficial recunoscuţi: Giftshrank, Spetshran, Fond Secret.

Cuvinte-cheie: *biblioteci*, *cenzură*, *Fond Secret*, *regimuri totalitare*

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

Argument

Prezenta lucrare face obiectul unui studiu mai larg în care se face o analiză sistemică a istoriei instituţionale a bibliotecii universitare din Timişoara în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Aspectele asupra cărora ne-am propus să reflectăm se referă la modul în care s-au manifestat interferenţele în ce priveşte evoluţia bibliotecilor în regimurile totalitare, la identificarea unor tipologii care apar în biblioteci. În acest sens, vom încerca să găsim răspuns la următoarele două întrebări: Care sunt interferenţele manifestate în domeniul biblioteconomic în regimurile totalitare? şi Cum s-au manifestat aceste interferenţe? Asupra acestor aspecte ne vom concentra urmărind bibliotecile din Italia fascistă, din Germania nazistă şi din blocul ţărilor comuniste.

Bibliotecile în regimuri totalitare

Totalitarismul este definit ca o formă de autoritarism prin care toate aspectele vieţii sunt controlate de stat prin violenţă şi prin represiune (Tămaş 1993, 273). În toate regimurile totalitare are loc acest tip de control şi de supraveghere permanentă a manifestărilor din societate şi de impunere a principiilor care guvernează ideologia politică promovată prin mijloace represive. Hannah Arendt identifică particularităţile regimurilor totalitare care folosesc „ideologia şi teroarea ca formă de guvernare" (Arendt 2014, 567). Caracteristicile acestor doctrine totalitare înglobează izolarea societăţii prin dezorganizare, distrugerea tradiţiilor culturale, centralizarea, propaganda, formarea unor noi elite.

Interferenţe cauzale

Interferenţele cauzale au ca sursă ideologia politică şi se manifestă prin controlul absolut al statului asupra vieţii economice, sociale şi culturale a indivizilor.

În Italia fascistă, au apărut, ca şi în ţările comuniste, liste de publicaţii interzise care conţineau nu doar cărţi ci chiar partituri muzicale, foi volante şi cărţi poştale (Bonsaver, 2017, 118). Şi în Italia s-au înfiinţat organisme de control al cărţilor (Divizia Cărţii) ce aveau rolul de a verifica şi selecta producţia editorială. Giuseppe Bottai[1], Ministru al Educaţiei, a creat un comitet care se ocupa de achiziţia cărţilor pentru bibliotecile şcolare din întreaga ţară, iar în anul 1938 a interzis accesul evreilor în şcoli şi biblioteci şi a ordonat scoaterea din biblioteci a tuturor cărţilor ai căror autori erau

[1] Giuseppe Bottai (1895-1959), membru al Partidului Naţional Fascist condus de Benitto Mussolini. Jurnalist radical adept al teoriei naziste a *rasei pure*, este promotorul legii care prevede apărarea patrimoniului cultural și prin păstrarea frumuseţilor naturale. Cunoscută sub denumirea de Legea lui Bottai, aceasta avea în vedere şi bibliotecile.

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

evrei. Bibliotecarii au fost instruiţi să urmărească şi să-i identifice pe cei care doreau să citească publicaţii interzise. Au fost identificate trei etape ale cenzurii fasciste:

1. 1922-1933 – cenzura pre-facistă când supravegherea devine factor decisiv al cenzurii.

2. 1934-1939 – stabilirea unui sistem centralizat de control.

3. 1940-1943 – noi politici de restricţie (antisemitism şi publicarea listelor de publicaţii interzise) (Bonsaver 2007, 9).

Politica regimului naţional-socialist în domeniul bibliotecilor a urmărit promovarea ideologiei Partidului Muncitoresc Naţional Socialist German. Scopul partidului a fost să controleze toate instituţiile de cultură şi educaţie şi să promoveze, prin intermediul acestora, ideile fasciste în rândul populaţiei. Misiunea de credinţă a bibliotecilor publice devenise aceea de a culturaliza masele. Educarea maselor se făcea în spiritul naţionalismului radical, prin publicaţiile pe care le promovau cei de la conducerea partidului, şi prin monitorizarea întregii compoziţii a colecţiilor şi, ca în cazul oricărui regim totalitar, cenzurarea unor publicaţii. În acest sens au fost luate măsuri de reorganizare a bibliotecilor care au vizat nu doar colecţiile, ci şi personalul din instituţii. Bibliotecarii indezirabili au fost eliminaţi şi înlocuiţi cu cei ataşaţi ideologiei naţional-socialiste. Aceştia erau îndemnaţi să contribuie la efortul comun al războiului. A fost publicată o listă a bibliotecarilor-soldaţi care apărau graniţele Reich-ului (Steig 1992). Din biblioteci au fost îndepărtate cărţile cu conţinut marxist şi pro-sovietic, dar s-au păstrat scriitorii consideraţi clasici. Politica nazistă urmărea promovarea literaturii germane pure şi distrugerea celei rasial impure.

Bibliotecile au fost regândite din temelii, prin legislaţie s-a stabilit dimensiunea acestora în raport cu numărul de locuitori din comunitatea pe care o deserveau. Totodată, asociaţia profesională a bibliotecarilor germani i-a manipulat şi i-a obligat pe membrii săi, prin regulament, *să sprijine propaganda naţional-socialistă*. Aceleaşi norme de funcţionare erau valabile şi în cazul bibliotecilor universitare. Asociaţia bibliotecarilor din Germania, aflată în slujba ideologiei naţional socialiste, era condusă conform „Führerprinzip" deoarece „atât Ministerul Educaţiei cât şi Ministerul Propagandei urmăreau subordonarea şi instrumentalizarea politică a sistemului de biblioteci din Germania." (Jurcă 2019, 13).

O radiografie a bibliotecii Universităţii de Stat din Moscova, de la momentul revoluţiei (1919), moment care a însemnat o schimbare de misiune pentru bibliotecă, până în anii 40, găsim în paginile monografiei dedicate acestei instituţii (Lesohina, Harkova 1981). Autoarele descriu care au fost caracteristicile acestei schimbări de valori ce se datorează unei noi misiuni date universităţii: acces deschis pentru întreaga populaţie, universitatea îşi deschide porţile pentru muncitori, iar structura colecţiilor se reorientează către domeniile ştiinţei şi tehnicii.

În Letonia Sovietică, la fel ca în celelalte țări în care comunismul și-a impus autoritatea, au existat două culturi: cea *oficială* – aprobată de autoritățile de cenzură și adecvată în ceea ce privește canoanele de ideologie ale puterii – și cea *informală* sau *alternativă* – nereglementată de putere. Cultura alternativă includea informații interzise

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

și secrete, așa-numitele genuri de literatură „samizdat” și „tamizdat”, manifestări de literatură, artă și muzică care circulau în comunicarea informală, și sfera privată. Bibliotecarii constituiau un grup profesional special, care avea acces concomitent la literatura aprobată și la cea interzisă. Puterea sovietică a avut în vedere bibliotecarii ca „reprezentanți de prim-plan ideologic”, care au fost încredințați să construiască, să organizeze și să propage colecțiile de literatură sovietică din biblioteci. Listele cărților și broșurilor interzise includeau zeci de autori ale căror lucrări trebuiau eliminate în totalitate. Publicațiile retrase din bibliotecile de masă (numele bibliotecilor publice în anii sovietici) au fost trimise la topit (Dreimane, 2017).

În Estonia, după 1940, Biblioteca de Stat (acum Biblioteca Națională) și-a abandonat fosta funcție de bibliotecă a Parlamentului și a început să lucreze în cadrul Comisariatului Educației Poporului al R.S.S. Estonia. Biblioteci foarte mari, cum a fost Biblioteca de Stat, au devenit „biblioteci publice” și s-au format pe modelul bibliotecilor publice sovietice. Scopul principal al bibliotecilor publice a fost să acționeze ca centre de propagandă sovietică. Literatura de propagandă și cărțile de ideologie politică au umplut rafturile la maxima lor capacitate, acoperind într-o măsură mult prea mică nevoile de informații ale utilizatorilor bibliotecilor baltice. Din 1945, copii ale publicațiilor sovietice au fost trimise din Uniunea Sovietică bibliotecilor de stat ale statelor Baltice, pentru a fi plătite din bugetele bibliotecilor, cu titlu de obligativitate. Statutul bibliotecii ca instituţie depindea de mărimea colecțiilor sale, astfel că accentul dezvoltării colecțiilor sovietice a fost mai mult pe acumularea de materiale decât pe valoarea educativă și culturală (West, Lowe 1998).

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, în Serbia, una dintre republicile fostei Iugoslavii, a avut loc o separare faţă de ideologia blocului estic şi, în acelaşi timp, o deschidere faţă de ţările europene şi faţă de Statele Unite ale Americii. Periodizarea evoluţiei bibliotecilor din fosta Iugoslavie se aseamănă cu cea din majoritatea statelor Europei de Est. În primul deceniu, *deceniul întunecat* al anilor 50 are loc impunerea noului sistem de biblioteci. În toate ţările comuniste se deschid numeroase biblioteci publice, se înfiinţează universităţi (în special tehnice) cu biblioteci aferente. În 1948, în Iugoslavia existau 9.772 biblioteci publice, dintre care 3.335 erau în Serbia (Stokić, Vučković 2014).

În Polonia, biroul responsabil de cenzură era parte a Departamentului de Securitate şi raporta direct poliţiei politice întreaga activitate. Activitatea literară, științifică și documentară era controlată, la fel ca toate celelalte produse ale activităţilor intelectuale, de către autorităţile comuniste. Sistemul comunist excludea orice posibilitate de apel faţă de deciziile cenzorilor. Poliţia editurilor limita relaţiile culturale internaţionale şi verifica neîncetat conţinutul documentelor care intrau în colecţiile bibliotecilor (Czarnik, 2001). Istoria bibliotecilor poloneze este marcată de perioade de creștere și declin. În perioada comunistă de după cel de-al Doilea Război Mondial, bibliotecile nu și-au putut realiza pe deplin funcția de instituții care furnizează informații. Accesul la informații era considerat de către guvernul comunist ca fiind proprietatea sa şi, prin urmare, era foarte strict controlat. Nu numai accesul la materiale

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

din colecții, dar și utilizarea echipamentelor tehnice, cum ar fi mașinile de scris, erau strict reglementate. Majoritatea bibliotecilor universitare și-au interpretat în mod propriu și original catalogarea și actualizarea constantă a cataloagelor lor. Au fost respectate standardele generale de descriere bibliografică, însă au fost ajustate la situaţiile locale. Bibliotecile urmau să servească drept instrumente pentru eradicarea analfabetismului și pentru educarea populației; un element important a fost educația morală care să-i transforme pe cetățeni în marxişti-leninişti buni şi devotaţi. Prin urmare, rolul bibliotecarului nu era acela de a facilita accesul la materialele de care cititorul avea nevoie ci, mai degrabă, să-l îndrume pe cititor spre materialele cu conţinut ideologic (Dżurak, Kasprzyk 2010).

Asemănarea dintre ideologiile totalitare – fascismul și comunismul – pornește de la modul similar de a acționa: ambele recurg la măsuri opresive după instalarea puterii, ambele fac schimbări instituţionale, în ambele regimuri se ajunge la arderea cărţilor. Călin Hentea afirmă că propaganda stalinistă s-a bazat pe teoria reflexelor condiţionate a lui Pavlov, cea hitleristă pe teoriile lui Freud asupra libidourilor şi refulărilor, iar cea americană pe teoria lui Dewey asupra instruirii (Hentea 2008, 120).

În România, ca în celelalte state cu regim totalitar, toate bibliotecile urmau să servească politicii partidului, aceea de îndoctrinare a maselor. Din acest motiv, se iau măsuri pentru organizarea cât mai multor tipuri de biblioteci: şcolare, de sindicate, de comitete de partid, de întreprinderi şi instituţii, orăşeneşti, comunale, săteşti. Toate urmau să fie aprovizionate constant cu noi materiale, care constau în majoritatea lor în cărţi de ideologie sau provenite din U.R.S.S. În primii ani de la instaurarea puterii, legislaţia a urmărit, îndeosebi, înfiinţarea de noi biblioteci pe întreg cuprinsul ţării:

> [...] se vor înființa anual, conform planului de dezvoltare întocmit de Comitetul pentru Aşezămintele Culturale din Republica Populară România de pe lângă Consiliul de Miniştri, câte 300 de biblioteci în centrele de comune, cu localuri proprii, un minimum de 1500 de volume, mobilier şi personal salarizat. (Mătuşoiu, Dinu 2001, 23).

Această măsură urmărea să acopere toată suprafaţa ţării cu centre de influenţă şi propagandă ideologică marxist-leninistă. Prin aceeaşi *Hotărâre a Consiliului de Miniştri* din 1951 se decide înfiinţarea unor noi organisme de control al cărţii: *Fondul de Stat al Cărţii*, care va urmări schimburile de carte dintre biblioteci; *Camera Cărţii din RPR* – un birou al Direcţiei Generale a Presei şi Tipăriturilor care să înregistreze şi să ţină evidenţa tuturor publicaţiilor tipărite pe teritoriul ţării şi a publicaţiilor ce urmau să fie scoase din biblioteci, cu sarcina de a controla „permanent conţinutul politic al fondurilor de cărţi din bibliotecile de toate categoriile" (Mătuşoiu, Dinu 2001, 25), cu alte cuvinte se oficializează cenzura.

Direcţia în care s-a îndreptat biblioteconomia, şi modul în care ea a fost utilizată de către partid în perioada aşa numitei „revoluţii culturale" a creat un efect de bumerang asupra statului. Numărul mare de biblioteci înfiinţate şi bugetele uriaşe ce se impuneau a fi alocate pentru dezvoltarea colecţiilor, dotare, întreţinere de spaţii şi remunerarea personalului a dus la o *schimbare a schimbării.* La începutul anilor '70 se punea

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

problema economisirii resurselor. Bibliotecile au fost reorganizate, şcoala de biblioteconomie închisă, fondurile de achiziţie de carte şi periodice reduse, personalul restrâns.

„Depăşind perioada de început a revoluţiei culturale, când a fost necesară o reorganizare extensivă, cerută de momentul respectiv, prin înfiinţarea a cât mai multe biblioteci, s-a trecut treptat la un *proces de regrupare*, de comasare a bibliotecilor mici şi foarte mici în unităţi mai mari cu posibilităţi sporite de servire a cititorilor."[1]

Măsura aceasta a fost privită, în acel moment, ca o eficientizare a activităţii, dar ea avea să conducă la deprofesionalizarea şi neglijarea acestui sector de activitate.

Interferenţe structurale

Pe lângă modul obişnuit de organizare, noul regim politic a creat *biblioteci în biblioteci*. Prin separarea şi eliminarea de la accesul publicului a autorilor indezirabili, prin listele de publicaţii interzise, elaborate periodic, s-au constituit noi depozite, separate, care erau interzise publicului. Constituirea în bibliotecile din țara noastră a acestei colecții interzise publicului a fost inițiată de către DGPT (Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor) ca măsură de control a lecturii și de eliminare a publicațiilor cu caracter „dușmănos". Astfel, în 1945, Ministerul Propagandei emite *Lista publicațiilor scoase din circulație*, continuată în anii următori, ce conține titlurile publicațiilor considerate că promovează idei naziste, fasciste, legionare dar și cele care răspândesc idei ce contravin politicii partidului, marxism-leninismului, ideologiei socialiste. Odată cu apariția acestor liste bibliotecile sunt obligate să elimine din circulație reviste și cărți românești și străine. În 1948 a fost editat un supliment (*Publicaţiile interzise*), iar în 1949 este publicat un nou volum cu titlul *Publicații nedifuzabile* (Kiraly 2001, 92-94). Sunt menționate peste 8000 de titluri retrase. Între numele care figurau pe listele de cenzură îi regăsim, printre alții, pe V. Alecsandri, Ion Agârbiceanu, Gh. Brătianu, Onisifor Ghibu, N. Iorga, Simion Mehedinţi, Mihai Eminescu, N. Filimon, M. Kogălniceanu, Liviu Rebreanu, Alexandru Vlahuţă etc. (Ionescu-Gură 2005, 441-453). Broşura de 70 de pagini conţine lista publicaţiilor interzise. Peste 2000 de autori au fost interzişi în perioada 1945-1989. Cenzura din această perioadă a interzis din biblioteci cărți ale unor personalități importante ale culturii române (N. Iorga, A.D. Xenopol, Constantin Giurescu, M. Eminescu, George Coşbuc, Lucian Blaga, ş.a.). Secretizarea acestor fonduri documentare este rezultatul interdicției accesului și al controlului absolut asupra vieții populației. Doar câteva biblioteci din România au avut dreptul să dețină astfel de fonduri documentare clasate. Practica biblioteconomică cerea ca pe fiecare document aparținând acestui fond să se aplice o ștampilă cu mențiunea „Fond S".

Istoricii clujeni, bibliotecari ei înșiși, au elaborat mai multe studii și cercetări în privința publicațiilor interzise. Cronologia constituirii „Fondului S" și contextul politico-cultural în care s-a organizat fac obiectul unei ample cercetări cu aplicare la cazul Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga" din Cluj, pe care o găsim în

[1] Articol nesemnat apărut în „Revista bibliotecilor" din anul 1972.

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

lucrarea *Fond Secret, Fond Special.* Autorii stabilesc o etapizare a acțiunilor menite să organizeze și să reglementeze pentru biblioteci acțiunea de secretizare a publicațiilor. Prima etapă, cuprinsă între 1945-1948, debutează cu Decretul lege din 2 mai 1945 prin care se solicită:

> Editurile, tipografiile, librăriile, întreprinderile comerciale de orice fel, debitele, anticăriile, chioșcurile, autorii în editură proprie, bibliotecile de împrumut, bibliotecile publice precum şi instituţiile publice care au în depozit sau deţin sub orice formă sau titlu, publicaţiunile prevăzute în art. II, le vor retrage imediat din circulaţie şi le vor depozita în încăperi speciale. (Decret-Lege, 1945).

Hotărârile emise vizează și tipografiile și editurile care au obligativitatea să prezinte ministerului liste cu publicațiile deținute anterior (între 1 ianuarie 1917 și 23 august 1944 reglementări aduse de Articolul II al Decretului lege). În încheierea actului normativ apare și o „Expunere de motive" invocând Convenția de armistițiu între Guvernul Român și Guvernele Uniunii Sovietice, Regatul Unit și Statele Unite ale Americii referitoare la retragerea din circulație a publicațiilor fasciste care ar putea dăuna bunelor relații și raporturi cu U.R.S.S.

În perioada cuprinsă între 1948-1965 se produce schimbarea misiunii bibliotecilor din România. Pentru biblioteci această acțiune de schimbare a însemnat impunerea de noi reguli în ce privește desfășurarea proceselor de muncă. Dacă, inițial, normele prevedeau doar: realizarea listei titlurilor interzise; scoaterea și predarea acestora pentru a fi distruse; depozitarea separată destinată consultării supravegheate (în cazul bibliotecilor care dețineau acest drept), li se adaugă acum instrucțiuni noi care vizează operațiunea de clasificare, accesul, evidența separată, organizarea separată a fondurilor, controlul cititorului și al lecturii, eliminarea/casarea din colecții şi pregătirea politică a personalului. Bibliotecile au reintrodus, în mod tacit, în circulație, unele dintre documentele „secretizate" redând publicului o parte dintre operele unor autori interziși. S-au continuat însă interdicțiile prin adăugarea la aceste fonduri secrete a operelor unor scriitori, oameni de cultură și de știință care au ales să emigreze. Fondurile astfel constituite au fost „desecretizate" după 1989 și stau la dispoziția cercetătorilor și a publicului larg.

Prin simpla traducere a modelului sovietic s-au făcut noi manuale de biblioteconomie, s-au emis documente legislative. Revista de specialitate a bibliotecarilor – „Călăuza bibliotecarului", apărută în 1948, a urmat şi ea modelul revistei *Bibliotekar*, tipărită la Moscova. Manualele de biblioteconomie publicate în ţara noastră în anii 50 au exemple de desciere bibliografică pe fişe, cu titluri preluate din manualele sovietice (*Tehnica de bibliotecă*, 1952). Centrele metodologice şi nu cele profesionale stabileau, pe baza politicii partidului, modul de organizare şi de funcţionare al bibliotecilor. Reputaţia şi valoarea unei biblioteci erau evaluate după numărul total de documente deţinute. Cursurile şi pregătirea profesională se realizau doar pe teme tehnice, nu şi pe management de bibliotecă.

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

Personalul a crescut numeric şi era angajat nu atât pentru a facilita publicului accesul la informaţia dorită, cât pentru a-i îndruma către ceea ce era considerat obligatoriu, către ceea ce trebuia să primească. Activităţile culturale pe care trebuia să le organizeze bibliotecile erau expoziţii tematice a căror temă era impusă. Bibliografiile, dezbaterile, lecturile publice aveau, de asemenea, temele pentru care urmau să fie realizate, impuse de organismele de partid care răspundeau de biblioteci.

Faţă de bibliotecile din Occident, ceea ce se putea întâlni în bibliotecile estice era o dotare precară, cu maşini de scris mecanice, aflate sub un control draconic. În toate statele comuniste erau strict verificate toate maşinile de scris. În România, prin *Decretul 98 din 1983*[1] sunt impuse reguli severe de utilizare şi deţinere a acestor aparate. Bibliotecarii utilizau maşinile de scris mecanice, timp în care în bibliotecile apusene se foloseau calculatoare, se vorbea despre baze de date.

Interferenţe terminologice

Limbajul de lemn pe care l-au folosit şi l-au impus reprezentanţii regimurilor totalitare este caracterizat printr-un „voluntarism lingvistic" (Betea 2005, 137). Intenţia comunicării este vădit manipulatoare, iar discursul urmăreşte obţinerea unui anumit efect asupra publicului, după cum mărturiseşte Joseph Goebbels[2]. Comunismul a preluat această construcţie cu caracter manipulator a comunicării publice şi a încercat chiar să o ducă mai departe. Stalin a propus chiar crearea unui limbaj al proletariatului internaţional pentru a se putea tinde spre o societate monoglotă (Betea 2005, 137).

Dar nu acest limbaj, care a încercat să înlocuiască orice mod de comunicare naturală, ne propunem să-l analizăm, ci introducerea în biblioteconomie, în limbajul profesional, de termeni, care nu au existat anterior regimului comunist a unor sintagme ce denumeau noile reguli de organizare. Aceşti termeni nu se regăsesc nici în dicţionare, nici în enciclopedii şi nici nu sunt menţionaţi în manualele din a doua jumătate a secolului al XX-lea. În special bibliotecile academice şi de cercetare au deținut fonduri separate în depozite special amenajate, la care accesul era foarte strict controlat. Cei care doreau să consulte documente aflate în aceste fonduri scoase din circulaţie şi din cataloage erau obligaţi să justifice scopul şi necesitatea solicitării, dar şi să-şi dovedească loialitatea faţă de partid.

În Republica Democrată Germania, termenul care definea fondurile separate, locurile în care se aflau toate publicaţiile interzise era *Giftshrank*. În această zonă *otrăvită* (sau *cabinet otrăvit* sau *rafturi otrăvite*, cum este tradus în limba engleză) erau păstrate şi depozitate, departe de ochii cititorilor, sub controlul autorităţilor, toate publicaţiile scoase din colecţii din raţiuni ideologice. Autorităţile germane au încercat în 1961 o *îmblânzire* a termenului consacrat cenzurării publicaţiilor şi păstrării la loc

[1] Fiecare maşină de scris trebuia declarată şi înregistrată la Miliţie în termen de maximum 5 zile de la achiziţionare. Chiar şi în situaţia în care se primea cadou sau se moştenea erau aplicabile aceste decizii.

[2] Joseph Goebbels, politician german, Ministrul Propagandei Publice între 1933 şi 1945, unul dintre apropiații colaboratori ai lui Hitler.

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

secret prin înlocuirea cuvântului *Giftshrank* cu *Sperrbibliothek* – pentru a *eufemiza* semnificaţia acestuia. Aceste cuvinte au dispărut din documentele oficiale şi au fost folosite sintagme ca *secţie specială pentru cercetare* (Knight 2019, 191).

În toate ţările blocului sovietic au fost separate colecţii întregi de documente considerate „duşmănoase". Acest fond secret nu putea fi consultat decât pe baza unor aprobări speciale, el nefiind accesibil publicului larg. Deşi nu este menţionat în niciun document normativ, toate marile biblioteci au deţinut astfel de colecţii rezultate în urma cenzurii. Acest sistem de lucru, ce presupunea o strictă organizare şi verificare a colecţiilor constituite ca să servească intereselor de partid şi îndoctrinării masive a populaţiei cu ideile marxist-leniniste, a constituit modelul pentru biblioteconomia ţărilor din blocul comunist. Strategia stabilită în 1920 la Moscova în privinţa rolului şi activităţii bibliotecilor a devenit comprehensivă şi eficientă în întreaga Europă de Est. În bibliotecile sovietice (din toate ţările care făceau parte din Uniunea sovietică), publicaţiile eliminate din colecţii şi păstrate separat, constituiau *spetshran* (Sinitsyna 1998). Acest termen denumea colecţia şi spaţiul accesibil doar bibliotecarilor. Angajaţii care se ocupau de aceste colecţii trebuia să-şi fi demonstrat loialitatea faţă de partid. Cu alte cuvinte, nu orice bibliotecar putea să lucreze cu aceste documente.

Politica culturală comunistă a creat în bibliotecile românești o colecție prohibitivă de documente denumită *Fond Secret* numit uneori *Fond Special*, întâlnit și sub denumiri ca *Fond S, Fond I (interzis), Fond R (rezervat)* (Kiraly, 1994, 2-3). Accesul la documente a însemnat de fapt o restricţie la tot ceea era considerat *duşmănos* de către regimul comunist. Analiza filosofică a secretului pe care o întreprinde Istvan Kiraly, cercetător, istoric și bibliotecar, explică motivele care au dus la crearea unor colecţii separate, secretizate. Ca bibliotecar, autorul s-a dedicat studiului biblioteconomiei și a cercetat cu acribie teme ale istoriei bibliotecii. Ca punct de plecare în prezentarea Fondului Secret autorul recurge la o interpretare și explicare filosofică a „problemei secretului" ca temă a ideologiei comuniste –

> Secretul a ocupat un rol atât de central și a avut un rol atât de cuprinzător în structurarea istorică a societăților socialiste încât el nu poate fi neglijat în explicarea lor. (Kiraly 2001, 76).

Acelaşi lucru considerăm că s-a întâmplat şi la Biblioteca Centrală Universitară din Timişoara, deoarece niciunul dintre foştii bibliotecari nu ştie nimic despre colecţiile de la *Fondul Secret* din această bibliotecă. Cum a fost organizat Fondul Secret la Biblioteca Centrală Universitară din Timişoara? Biblioteca deţine şi acum, între documentele specifice activităţii de bibliotecă, un *Registru de Inventar* pentru carte, pe a cărui copertă stă scris Registrul Inventar nr. 1[1] (numărul 1 reprezentând tipul de document, respectiv registru de cărţi). Ca ordine, este al zecelea registru de cărţi pe care îl deţine biblioteca) şi cuprinde cărţile cu numerele de inventar între 137.386 şi 147.745.

[1] Registru de inventar de carte – document intern din Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran" din Timişoara.

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

Pe prima pagină a registrului găsim o notă scrisă în 1966, an în care acest registru a fost înghețat. Pe prima pagină a registrului biliotecarii au anunțat că toate documentele înregistrate la aceste numere de inventar au fost introduse într-un alt Registru de inventar. Majoritatea cărţilor înregistrate ca fiind *Fond Special* se regăsesc şi acum în colecţia de carte a bibliotecii. Unele dintre ele poartă, pe ultima filă, o mică ştampilă cu inscripţia *S* urmată de o cifră. Este greu de identificat ce conţinea *Fondul Secret* deoarece sintagma *Fond Special* denumeşte colecţiile speciale (cele care cuprind carte veche sau materiale pe suporturi diferite). Cărţile conţinute între numerele de inventar din acest registru nu reprezentau carte veche, deci nu se încadrau la colecţii speciale.

Concluzii

Diferenţele dintre regimurile totalitare sunt minime şi apar datorită condiţiilor istorice în care acestea s-au manifestat. În esenţă însă, toate manifestările totalitare încearcă să „transforme natura omului" (Arendt 2014, 431). Fascismul în Italia, nazismul în Germania şi comunismul în statele din blocul ţărilor aflate sub dominaţia sovietică, au recurs la metode identice de impunere a ideologiei, de folosire a bibliotecilor ca centre de propagandă. În toate aceste regimuri totalitare, biblioteca a fost utilizată ca mijloc de propagare a ideilor doctrinare iar cărţile care nu aveau un conţinut agreat de guvernanţi, în marea lor majoritate, considerate arme şi eliminate din colecţii. Se reliefează o serie de similarităţi privind organizarea şi funcţionarea bibliotecilor în regimurile totalitare. Tot ceea ce contravenea ideologiei era fie eliminat şi distrus, fie depozitat în spaţii inaccesibile publicului.

S-au alocat sume importante din bugetele tuturor statelor comuniste pentru a se înfiinţa biblioteci şi pentru a se angaja personal. A fost dinamizată piaţa editorială şi s-au publicat milioane de cărţi în fiecare din aceste state, cu precădere în primul deceniu de la instaurarea regimului comunist. Rezultatul a fost că toate bibliotecile au ajuns să fie ticsite de cărţi ideologice, achiziţionate într-un număr mare de exemplare, dar a căror circulaţie era minimă. Toate bibliotecile aveau, la căderea comunismului, un balast de documente care constituia fondul principal acumulat în cei aproape 50 de ani de comunism.

Interferenţele, în ce priveşte bibliotecile, ca parte a sistemului infodocumentar, s-au datorat ideologiilor politice şi mijloacelor prin care acestea au confiscat misiunea instituţiilor bibliotecare de orice tip. Fiecare dintre regimurile totalitare, aduse în discuţie, au exploatat rolul bibliotecilor de păstrătoare a patrimoniului cultural şi de diseminare a cunoaşterii în realizarea propriului interes. Chiar dacă motivaţia care a acţionat pârghiile doctrinelor totalitare a fost diferită, modul lor de impunere a fost similar. Astfel, putem distinge o serie de interferenţe care sunt rezultatul acţiunilor şi măsurilor întreprinse de către reprezentanţii guvernelor totalitare în privinţa bibliotecilor. Informaţia însemnă putere, iar puterea este în mâna guvernanţilor, deci informaţia trebuie verificată şi controlată iar masele vor primi ceea ce decid autorităţile. Acest silogism a dus la schimbarea misiunii bibliotecilor. Aceste instituţii de educaţie şi cultură, păstrătoare ale cunoaşterii şi ale patrimoniului cultural au fost alese pentru a

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

servi intereselor celor puternici. Cenzura, care a existat mereu într-o anumită formă în biblioteci, devine în regimurile totalitare, modalitatea principală de constituire a colecţiilor. Organizarea bibliotecilor este, de asemenea, afectată de măsurile şi legislaţia care aduce o serie de reglementări pentru implementarea noilor norme. Identificăm astfel o serie de interferenţe: cauzale, structurale şi chiar terminologice.

Acest subiect oferă posibilitatea unor cercetări ample din mai multe perspective: istorică, politică, biblioteconomică. Lucrarea nu şi-a propus o tratare care să epuizeze tema, ci doar să deschidă o nouă cale de explorat.

Referințe bibliografice

Arendt, Hannah. 2014. *Originile totalitarismului*. Ed. a 3-a. Traducere Ion Dur, Mircea Ivănescu. Bucureşti: Humanitas.

Betea, Lavinia. 2005. *Mentalităţi şi remanenţe comuniste.* Bucureşti: Nemira.

Bonsaver, Guido. 2007. *Censorship and Literature in Fascist Italy*. Toronto: University of Toronto Press.

Czarnik, Oskar Stanislaw. 2001. *Control of Literary Communication in the 1945-1956 Period in Poland.* in „Libraries & Culture", Vol. 36, Nr. 1, p. 104-115.

Decret-Lege nr. 364 din 2 mai 1945. 1945. publicat în Monitorul Oficial Nr. 102 din 4 mai 1945, ultima accesare în 29.08.2018. on-line https://www.bjiasi.ro/wp-content/uploads/2014/06/Decret-Lege-nr.pdf.

Dreimane, Jana. 2017. *Officially non-existent: storage and use of banned literature in the soviet Latvia*. in the 1970s-1980s, in „Knygotyra", p.143-159.

Dżurak, Ewa, Kasprzyk, Agnieszka.2010. *Metamorphosis of Academic Libraries in Post-Communist Poland: Focusing on Access*. in „The Journal of Academic Librarianship", Volume 36, Number 4, p. 354-358.

Hentea, Călin. 2008. *Noile haine ale propagandei*. Piteşti: Paralela 45, p.120.

Înfăptuiri într-un sfert de veac. Sistemul bibliotecilor din România în cei 25 de ani de la proclamarea Republicii, 1972. în „Revista bibliotecilor", anul XXV, nr, 11, p. 643.

Jurcă, Septimiu Lucian. 2019. *Bibliotecile germane sub regimul naţional-socialist*. Teză de doctorat. Cluj-Napoca: susţinută la Universitatea Babeş-Bolyai.

Kiraly, Istvan. 2001. *Fenomenologia existențială a secretului. Încercare de filozofie aplicată*. Pitești: Colecția „Cartea de filosofie".

Kiraly, Istvan.1994. *Fonduri secrete, sau fonduri interzise?*, în „Tribuna", nr. 44, p. 2-3.

Knight, Rachael. 2019. *Popper in the Poison Cupboards. The Resonance of his Political Works in the Former GDR*. in Karl Popper: A Centenary Assessment, Volume I, editat de Ian Charles Jarvie, Karl Milford, David W. Miller. New York: Routledge.

Lesohina, E. I A., Harkova, M. 1981. *Istorija biblioteki moskovskogo universiteta*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta.

HCM 1542/1948, Mătuşoiu, Constantin, Dinu, Mihaela Helene. 2001. *Istoria bibliotecilor din România în legi şi documente – 1945-2000*, vol II, FABR. Constanţa: Editura Ex Ponto.

Publicaţiile interzise. Supliment 1 mai-1 noiembrie. 1948. Bucureşti: Editat de Ministerul Artelor şi Informaţiilor.

Registru de inventar de carte – document intern al Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran" din Timişoara.

Richardson, John V. Jr. 2000. *The Origin of Soviet Education for Librarianship: The Role of Nadezhda Konstantinovna Krupskaya Lyubov' Borisovna Khavkina-Hamburger, and Genrietta K. Abele-Derman*, in „Journal of Education for Library and Information Science", Vol. 41, No. 2, Spring, p. 106-128.

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)

Sinitsyna, Olga. 1998. *Censorship in the Soviet Union and its Cultural and Professional Results for Arts and Art Libraries*. 64th IFLA General Conference, August 16–August 21, ultima accesare la 07.01.2020, on-line http://origin-archive.ifla.org/IV/ifla64/067-101e.htm.

Stieg, Margaret. 1992. *The second World War and the public Libraries of Nazi Germany*, in „Journal of Contemporary History", vol. 27, No 1, Jan., p. 23-40.

Stokić, Gordana, Vučković, Simončić Željko. 2014. *Searching for a Lost Identity: Serbian Librarianship at the Beginning of the Twenty-first Century,* in „Library Trends", Vol. 63, No. 2, p. 284-298.

Tehnica de bibliotecă. 1952. Adaptare după *Bibliotecinaia tehnika* de A.V. Clenov. Bucureşti: Comitetul pentru Aşezăminte culturale din RPR de pe lângă Consiliul de Miniştri. Direcţia bibliotecilor.

West, Samantha, Lowe, Michael. 1998. *Out of the cold: libraries in the Baltic States after communism*, in „Journal of Librarianship and Information Science", 30 (1), p. 57–66.

BDD-A31494 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:40 UTC)